

УДК 316.4.051(477)

ГЕРОЇ ТА АНТИГЕРОЇ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ ЖИТЕЛІВ ДОНБАСУ ТА ГАЛИЧИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Прядко Оксана Володимирівна – аспірант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті здійснюється порівняльний аналіз героїв та антигероїв в історичній пам'яті жителів Донбасу та Галичини. Наводяться результати дослідження, проведеного кафедрою філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка в рамках дослідницького проекту «Життєві світи Сходу та Заходу України: рух назустріч». Формулюється висновок про те, що думки мешканців Донбасу та Галичини щодо героїв та антигероїв України суттєво відрізняються, що зумовлюється регіональними відмінностями у формуванні історичної пам'яті. Підкреслюється, що проблема визначення героїв та антигероїв України потребує подальшого вивчення та переосмислення у зв'язку з подіями, що відбуваються сьогодні в Україні. Особлива увага приділяється аналізу причин вибору тих чи інших героїв чи антигероїв, зокрема тих характеристик відомих особистостей, за якими респонденти відносять їх до тієї чи іншої категорії.

Ключові слова: історична пам'ять, герої, антигерої, Донбас, Галичина.

В статье осуществляется сравнительный анализ героев и антигероев в исторической памяти жителей Донбасса и Галичины. Приводятся результаты исследования, проведенного кафедрой философии и социологии Луганского национального университета имени Тараса Шевченко в рамках исследовательского проекта «Жизненные миры Востока и Запада Украины: движение навстречу». Формулируется вывод о том, что мнения жителей Донбасса и Галичины по героям и антигероям Украины существенно отличаются, что обусловлено региональными различиями в формировании исторической памяти. Подчеркивается, что проблема определения героев и антигероев Украины требует дальнейшего изучения и переосмысления в связи с событиями, происходящими сегодня в Украине. Особое внимание уделяется анализу причин выбора тех или иных героев или антигероев, в частности тех характеристик известных личностей, по которым респонденты относят их к той или иной категории.

Ключевые слова: историческая память, герои, антигерои, Донбасс, Галичина.

The article compares the heroes and antiheroes in the historical memory of the inhabitants of Donbass and Galicia. The results of a study conducted by the Department of Philosophy and Sociology of the Lugansk National Taras Shevchenko University are presented in the framework of the research project «Life Worlds of the East and West of Ukraine: the Move Towards Halfway». The conclusion is drawn that the opinions of the inhabitants of Donbass and Galicia on the heroes and antiheroes of Ukraine differ significantly, which is due to regional differences in the formation of historical memory. It is emphasized that the problem of defining heroes and antiheroes of Ukraine requires further study and rethinking in connection with the events taking place today in Ukraine. Particular attention is paid to the analysis of the reasons for choosing certain heroes or antiheroes, in particular those characteristics of well-known personalities, according to which respondents classify them in one or another category.

Keywords: historical memory, heroes, anti-heroes, Donbass, Galicia.

Одним із важливих чинників інтеграції/деінтеграції сучасного українського суспільства є такий соціокультурний феномен, як історична пам'ять. Саме цим зумовлюється зростаюча увага до цього феномену науковців, що представляють різні галузі соціогуманітарного знання. В історичній пам'яті закладені важливі моменти національного минулого, досягнення та трагічні події в житті народу, те, чим нація пишається, та те, чого соромиться. «Історична пам'ять становить одну з основ усвідомлення людиною свого «Я» в сімейному родоводі та в історії свого народу, розуміння нашого «Ми» в національній та культурній спільноті країни, а також в рамках загальнолюдської цивілізації» [1, с. 85]. Історична пам'ять є консолідуючим фактором соціального розвитку, ланкою, яка зв'яже минуле, сьогодення та майбутнє. Спираючись на знання про минуле свого народу, кожен його член має змогу будувати своє сьогодення та майбутнє. Історична пам'ять, таким чином, формує відчуття причетності до своєї країни, народу, почуття патріотизму. «Історична пам'ять – це узагальнений колективний досвід соціальної групи або суспільства в цілому, який формується в процесі розвитку уявлень людини про світ, є актуальним для нинішнього покоління та зберігається за допомогою системи засобів масової інформації та особливих соціальних інститутів для актуалізації та подальшого використання накопиченого історичного досвіду» [2, с. 62].

Однією із складових історичної пам'яті є образ героя/антигероя як учасника історичних подій, який позитивно чи негативно вплинув на розвиток своєї країни. Проблема героїв та антигероїв суспільства є складовою самовизначення та пошуку ідентичності народу або його окремих груп. Вивчення образів героїв/антигероїв країни в історичній пам'яті дає нам змогу дослідити, наскільки сучасні жителі країни знають минуле свого народу та відчувають свою причетність до нього. «Ми застосовуємо до історичної особистості вимоги сучасності, даємо оцінку діяльності, історичних альтернатив і т.д.» [3, с. 214]. Сьогодні в Україні ми спостерігаємо кризу в духовній сфері та в історичній пам'яті народу. Постаті героїв/антигероїв частіше за все використовуються для розділення мешканців різних регіонів країни, «герої сучасної України слугують радше маркером «своїх» і «чужих» [4, с. 12]. Ця проблема набула особливої актуальності у зв'язку з політичними та суспільними подіями на Донбасі з весни 2014 року до сьогоднішнього дня. «<...> Історична пам'ять по суті справи є вираженням процесу організації, збереження і відтворення минулого досвіду народу, країни, держави для можливого його використання в діяльності людей або для повернення його впливу до сфери суспільної свідомості <...>» [5, с. 296-297]. Дослідження героїв/антигероїв з точки зору жителів України може дати змогу побачити схоже/відмінне в історичній пам'яті представників різних регіонів нашої країни. Особливо цікавими в цьому плані є думки мешканців двох регіонів України – Сходу та Заходу.

Метою цієї статті є визначення точок дотику та розрізнення в уявленнях жителів Донбасу та Галичини щодо історичних діячів як героїв/антигероїв.

Реалізуючи цю мету, ми перш за все звернулись до понять, які б могли скласти категоріально-понятійний апарат дослідження з обраною нами проблеми. Одним із таких понять є «героїзм». Починаючи з другої половини 20 століття, героїзм як соціальний феномен досліджується такими західними вченими, як Дж. Кемпбел, Р. Ламонт та Л. Стефанович; походження даного феномену аналізують К. А. Бун, Т. Карлейль, М. Мерло-Понті, Дж. Харві, Е. Яявікреме – роль та функції героїв у суспільстві. Конструюванню феномену героїзму приділяли увагу Б. Беннет та Д. К. Мартін. Як влучно відмічає український дослідник Р. Комаров, «героїзм» виник з початком людської історії і став вагомим культурним символом, що набув особливого значення в контексті розвитку національних культур в певних групових, соціальних, регіональних контекстах» [6, с. 92]. Героїзм є однією із складових культури, які «акумулюють накопичений історично-соціальний досвід, в системі яких людина певної культури оцінює, осмислює та переживає світ, зводить до цілісності всі явища дійсності, які потрапляють у сферу її досвіду» [7, с. 66].

Підтвердження ролі героя в процесі самовизначення особистості ми можемо знайти в дослідженнях М. Саллівана та А. Вентера, які на основі здійсненого дослідження розділили всі риси героїв на три групи: «перша пов'язана зі сприйняттям героїв як особистостей, які вчинили щось значне, друга – зі здатністю героїв бути рольовою моделлю, прикладом для дій, третя – з уявленнями про героя як про ідеалізоване сприйняття людиною самої себе (тут важливі не вчинки, а характери)» [8, с. 482]. Дві останні риси героя впливають на самовизначення особистості.

Серед емпіричних досліджень, дотичних до обраної нами теми, ми звернули особливу увагу на дослідження, що проводилося кафедрою соціології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна в рамках проекту «Проблеми формування громадянської ідентичності молоді: роль освіти як чинника консолідації суспільства». Респондентам надавався перелік історичних постатей, яких потрібно було оцінити як героїв чи антигероїв¹. Як зазначала Ю. Сорока, «лідують у статусі «героя», за результатами опитування українських студентів, Хмельницький (79,2%) і Мазепа (56,8%). Максимальне визнання як «антигерой» здобуває Сталін (60,8%). Петлюра і Бандера виявилися найскладнішими для визначення постатями, вони передують за показником «важко сказати» (37,5% і 34,1%, відповідно)» [9]. Виявивши регіональні відмінності в оцінці історичних постатей, харківські дослідники зазначають, що «найпомітніші відмінності в оцінках демонструють студенти Східного і Західного регіонів. В оцінюванні історичних постатей ХХ століття (Бандери, Петлюри, Леніна, Сталіна) симпатії респондентів на боці радянських (у Східному регіоні) та українських (у Західному регіоні)» [9]. Дане дослідження підтверджує поширені уявлення щодо прорадянських орієнтацій Східного регіону і проукраїнських – Західного.

Цікавими для нас були також результати дослідження рис героїв у свідомості жителів України, проведеного Т. Кузнецовою та О. Євтушенко в Сумській та Черкаській областях [4].

Емпіричною базою цієї публікації є результати опитування жителів Донбасу та Галичини в рамках проекту «Життєві світи Сходу та Заходу України: рух назустріч», проведеного кафедрою філософії та

¹Дослідження проводилося в 2009 році. Розрахунок вибірки масиву дослідження здійснювався за такими критеріями, як профіль та курс навчання студентів, а також територіальне розташування вітчизняних вишів. Так, за критерієм профілю навчання було опитано 788 студентів-гуманітаріїв (26%), 724 студента природничих факультетів (24%), 866 студентів (28%) технічних та 676 студентів (22%) економічних спеціальностей. За роком навчання було опитано: 1611 студентів першого курсу (53%) та 1447 студентів (47%) четвертого курсу. За ознакою територіального розташування українських ВНЗ, в яких проводилося дослідження, Центральний регіон представлений 23% респондентів (N=693), Східний – 29% (N=896), Західний – 25% (N=764), Південний – 23% (N=705). Метод збору емпіричної інформації – анкетне опитування.

соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка в травні – червні 2014 року.² Спираючись на ці результати, ми проаналізуємо, яких особистостей вважають героями, а яких антигероями жителі Сходу та Заходу України. В інструментарії нашого дослідження респондентам пропонували відповісти на такі питання: «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте героями України», «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що спричинили найбільшу шкоду Україні». Оскільки респонденти могли назвати до п'яти імен діячів, ми підраховали загальну кількість згадувань історичних постатей для Донбасу (герої – 614, антигерої – 1229) та Галичини (герої – 1887, антигерої – 2146). Велика кількість діячів була згадана лише декількома або навіть одним респондентом. Тому ми, в першу чергу, розглядали тих діячів, яких згадували частіше. Дані про діячів, яких мешканці Донбасу та Галичини назвали героями, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте героями України»

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Шевченко Т. Г.	92	Бандера С. А.	369
2.	Хмельницький Б. М.	91	Шухевич Р. О.	162
3.	Грушевський М. С.	27	Шевченко Т. Г.	145
4.	Патон Б. Є.	21	Хмельницький Б. М.	109
5.	Бубка С. Н.	19	Чорновіл В. М.	89
6.	Володимир Великий	18	Грушевський М. С.	74
7.	Леся Українка	18	Небесна сотня	84
8.	Ярослав Мудрий	18	Мазепа І. С.	69
9.	Амосов М. М.	17	Франко І. Я.	47
10.	Каденюк Л. К.	13	Коновалець Є. М.	29
11.	Ленін В. І.	13	Леся Українка	24
12.	Мазепа І. С.	13	Лижичко Р. С.	20
13.	Сталін Й. В.	13	Гурик Р. І.	19
14.	Кучма Л. Д.	12	Ляшко О. В.	19
15.	Кожедуб І. М.	10	Шептицький А.	19
16.	Кравчук Л. М.	9	Ярош Д. А.	18
17.	Подкопаєва Л. О.	9	Нігоян С. Г.	15
18.	Ступка Б. С.	8	Стус В. С.	15
19.	Янукович В. Ф.	8	Порошенко П. О.	13
20.	Ковпак С. А.	6	Лук'яненко Л. Г.	11

У статусі «героя» серед респондентів Східного регіону з деяким відривом лідирують Т. Г. Шевченко (92 згадування) та Б. М. Хмельницький (91 згадування). В Західному регіоні вони стоять на 3-му та 4-му місцях за кількістю згадувань (145 та 109, відповідно). На перших же місцях у Галичині стоять українські політичні та воєнні діячі С. А. Бандера (369 згадувань) та Р. О. Шухевич (162 згадування).

Як підкреслювалось вище, респондентам пропонувалося також назвати до п'яти імен діячів, яких вони вважають такими, що спричинили найбільшу шкоду Україні. Антигерої в уявленні мешканців Донбасу та Галичини представлені в таблиці 2.

Як бачимо, у жителів Галичини антигероями, в першу чергу, є Янукович В. Ф. (482 згадування), Путін В. В. (248 згадувань) та Сталін Й. В. (216 згадувань). Нагадаємо, що загальна кількість згадувань історичних постатей як антигероїв для мешканців Галичини складає 2146. Для опитаних Донбасу ця цифра складає 1229. Для них, у першу чергу, антигероями є Тимошенко Ю. В. (204 згадувань) та Янукович В. Ф. (163 згадування). Думки опитаних щодо антигероїв України могли сформуватися даним чином через події Євромайдану осені-зими 2013-2014 років та анексії Криму Росією.

Отже, думки респондентів Сходу та Заходу України щодо героїв та антигероїв відрізняються, проте є деякі історичні постаті, щодо яких їхні думки не є однозначними. Наприклад, це Мазепа І. С., якого вважають героєм 13 та антигероєм 12 опитаних Донбасу; Кучму Л. Д. вважають героєм 12 респондентів, а антигероєм – 25. Що ж стосується Сталіна Й. В., то між уявленнями про нього як про героя та антигероя існує більша різниця – 12 та 32 респонденти – мешканці Донбасу.

² Дослідження проводилося за підтримки Канадського інституту Українознавчих студій Університету Альберти (Canadian Institute of Ukrainian Studies. University of Alberta) в 2014 р. (з 20 травня по 20 червня) в Донбасі (n = 748) і Галичині (n = 731). Донбас представляли Донецька (n = 457) і Луганська область (n = 291), а Галичину – Львівська (n = 454) і Івано-Франківська (n = 277). Вибіркові сукупності формувалися для кожного регіону квотним методом як репрезентативні за ознаками статі, віку і типу населеного пункту. Метод збору первинної соціологічної інформації – стандартизоване інтерв'ю за місцем проживання респондентів.

На основі отриманих даних ми можемо побачити відсутність консолідації думок як серед респондентів Донбасу, так і серед респондентів Галичини через велику кількість названих діячів (багатьох історичних постатей, як зазначалось вище, згадував лише один з опитаних). Якщо серед мешканців Заходу, незважаючи на велику розрізненість у поглядах на історичних діячів як на героїв/антигероїв, все ж є історичні постаті, які лідирують з деяким відривом за кількістю згадувань, то серед респондентів Донбасу названі діячі ризяться між собою за кількістю згадувань з невеликим відривом.

Важливою особливістю, яка виявилася в ході дослідження, є частка респондентів, які відмовилися відповідати на запитання про героїв/антигероїв України. На питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте героями України» на Донбасі відмовилися відповідати 303 із 748 респондентів, в Галичині – лише 77 із 731. На питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що спричинили найбільшу шкоду Україні» на Донбасі не відповіли 176 опитаних, в Галичині – 45. Якщо розглядати частку респондентів, які відмовилися відповідати, як показник зацікавлення минулим, то на основі отриманих даних ми можемо зробити висновок, що жителі Галичини більше, ніж жителі Донбасу, цікавляться минулим своєї країни, відчують себе причетними до українського народу, його історії та героїв.

Таблиця 2.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що заподіяли найбільшої шкоди Україні»

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Тимошенко Ю. В.	204	Янукович В. Ф.	482
2.	Янукович В. Ф.	163	Путін В. В.	248
3.	Ющенко В. А.	112	Сталін Й. В.	216
4.	Яценюк А. П.	109	Ленін В. І.	104
5.	Турчинов О. В.	106	Азаров М. Я.	93
6.	Тягнибок О. Я.	81	Ющенко В. А.	82
7.	Бандера С. А.	78	Пшонка В. П.	79
8.	Ярош Д. А.	72	Гітлер А.	77
9.	Порошенко П. О.	60	Царьов О. А.	52
10.	Кравчук Л. М.	45	Захарченко О. В.	43
11.	Гітлер А.	39	Тимошенко Ю. В.	41
12.	Ляшко О. В.	32	Кучма Л. Д.	40
13.	Сталін Й. В.	32	Симоненко П. М.	33
14.	Путін В. В.	26	Катерина II	28
15.	Кучма Л. Д.	25	Добкін М. М.	27
16.	Шухевич Р. О.	23	Кравчук Л. М.	16
17.	Горбачов М. С.	19	Ахметов Р. Л.	13
18.	Азаров М. Я.	18	Єфремов О. С.	10
19.	Фаріон І. Д.	18	Петро I	12
20.	Мазепа І. С.	12	Берія Л. П.	9

Вражаючи, на нашу думку, є різниця в кількості названих діячів якості героя/антигероя серед респондентів Донбасу та Галичини. На Донбасі загальна кількість згаданих героїв складає 614, в Галичині дана кількість перевищує показники Донбасу втричі і складає 1887. Загальна кількість вказаних антигероїв на Донбасі складає 1229, в Галичині – 2146, тобто майже в 2 рази більша. Виходячи з цього, ми можемо висунути гіпотезу про те, що респонденти Донбасу вказали меншу кількість діячів України у порівнянні з респондентами Галичини у зв'язку з тим, що вони не знають героїв України, обирають для себе героями неукраїнців. Звичайно, дане припущення потребує перевірки у подальших дослідженнях.

Ще однією точкою розрізнення в поглядах жителів Донбасу та Галичини щодо героїв/антигероїв України є їхні оцінки учасників Євромайдану. Отримані дані цікаві тим, що ми проводили дослідження, як вже згадувалось, з 20 травня по 20 червня 2014 року, тобто вже після закінчення Євромайдану та подій весни на Донбасі (захоплення СБУ та держадміністрацій в Луганську та Донецьку, проголошення так званих «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки», початок АТО на Донбасі, референдуми в Донецькій та Луганській областях). Респонденти Донбасу взагалі не згадують учасників Євромайдану як героїв. Політичні діячі, які були ключовими фігурами Євромайдану, для них виступають антигероями (табл. 3).

Таблиця 3.

Оцінки учасників Євромайдану як антигероїв (кількість згадувань на Донбасі)

№ п/п	Політичні діячі	Кількість згадувань	Представники тогочасної української влади	Кількість згадувань
1.	Тимошенко Ю. В.	204	Янукович В. Ф.	163
2.	Яценюк А. П.	109	Азаров М. Я.	18
3.	Турчинов О. В.	106		
4.	Тягнибок О. Я.	81		
5.	Ярош Д. А.	72		
6.	Порошенко П. О.	60		
7.	Ляшко О. В.	32		

Опитані ж галичани, навпроти, згадують учасників Євромайдану і як героїв, і як антигероїв (табл. 4,5).

Отже, на основі отриманих даних, ми можемо зробити висновок, що респонденти Донбасу відносяться негативно до подій Євромайдану і його учасників характеризують як антигероїв. Опитані ж в Галичині як героїв оцінюють загиблих майдановців, що може свідчити про те, що вони підтримують дії представників Небесної сотні та співчують з приводу їхньої гибелі. Героями для них є також прихильники європейської інтеграції України, представники ж тогочасної влади є для них антигероями, що може свідчити про підтримку жителів Галичини курсу на європейську інтеграцію України, а тих, хто йому перешкоджав, оцінювали як антигероїв.

Таблиця 4.

Оцінки учасників Євромайдану як героїв (кількість згадувань у Галичині)

№ п/п	Учасники Євромайдану	Кількість згадувань
1.	Небесна сотня	84
2.	Лижичко Р. С.	20
3.	Гурик Р. І.	19
4.	Ляшко О. В.	19
5.	Ярош Д. А.	18
6.	Нігоян С. Г.	15
7.	Порошенко П. О.	13

Таблиця 5.

Оцінки учасників Євромайдану як антигероїв (кількість згадувань у Галичині)

№ п/п	Політичні діячі	Кількість згадувань	Представники тогочасної української влади	Кількість згадувань
1.	Тимошенко Ю. В.	41	Янукович В. Ф.	482
2.			Азаров М. Я.	93
3.			Пшонка В. П.	79

Розглянемо вік респондентів як індикатор схожості/розрізненості у поглядах на історичні постаті як героїв/антигероїв. Для початку розглянемо думки щодо діячів як героїв в уявленнях представників різних вікових груп Донбасу та Галичини (табл. 6-9).

Серед респондентів 18-29 років більше прихильників Євромайдану, ніж серед респондентів інших вікових груп, що свідчить про те, що молодь в більшій мірі підтримувала європейський вектор подальшого розвитку України.

Таблиця 6.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте героями України» (кількість згадувань за віком 18-29 років)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Хмельницький Б. М.	34	Бандера С. А.	87
2.	Шевченко Т. Г.	23	Шевченко Т. Г.	43
3.	Грушевський М. С.	8	Шухевич Р. О.	36
4.	Янукович В. Ф.	7	Хмельницький Б. М.	33
5.	Ярослав Мудрий	7	Небесна сотня	30
6.	Бубка С. Н.	6	Грушевський М. С.	18
7.	Володимир Великий	5	Франко І. Я.	15
8.	Кучма Л. Д.	5	Мазепа І. С.	14
9.	Леся Українка	5	Чорновіл В. М.	13
10.	Сковорода Г. С.	4	Гурик Р. І.	8

Таблиця 7.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте героями України (кількість згадувань за віком 30-44 роки)»

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Шевченко Т. Г.	26	Бандера С. А.	105
2.	Хмельницький Б. М.	26	Шевченко Т. Г.	46
3.	Грушевський М. С.	11	Шухевич Р. О.	43
4.	Ярослав Мудрий	8	Хмельницький Б. М.	28
5.	Бубка С. Н.	7	Грушевський М. С.	23
6.	Мазепа І. С.	7	Чорновіл В. М.	21
7.	Володимир Великий	7	Мазепа І. С.	19
8.	Патон Б. Є.	5	Небесна сотня	18
9.	Сагайдачний П. К.	5	Леся Українка	11
10.	Царьов О. А.	5	Франко І. Я.	11

Таблиця 8.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте героями України» (кількість згадувань за віком 45-59 років)»

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Шевченко Т. Г.	20	Бандера С. А.	105
2.	Хмельницький Б. М.	14	Шухевич Р. О.	54
3.	Амосов М. М.	6	Шевченко Т. Г.	37
4.	Патон Б. Є.	6	Чорновіл В. М.	29
5.	Леся Українка	5	Хмельницький Б. М.	26
6.	Ступка Б. С.	4	Грушевський М. С.	18
7.	Володимир Великий	3	Небесна сотня	18
8.	Грушевський М. С.	3	Мазепа І. С.	16
9.	Каденюк Л. К.	3	Франко І. Я.	16
10.	Мазепа І. С.	3	Коновалець Є. М.	8

Цікавою, на нашу думку, є та обставина, що респонденти Донбасу всіх вікових груп частіше відмовлялися відповідати на запитання про героїв, ніж про антигероїв. Це може свідчити про те, що жителі нашої країни знають не діячів, які позитивно вплинули на розвиток України, а тих, кого можна звинуватити в усіх бідах та невдачах нашої держави.

З представлених вище даних ми можемо зробити висновок, що загалом уявлення щодо історичних постатей як героїв не відрізняються у представників різних вікових груп як серед респондентів Донбасу, так і Галичини.

Таблиця 9.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте героями України» (кількість згадувань за віком старші 60 років)»

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Шевченко Т. Г.	23	Бандера С. А.	72
2.	Хмельницький Б. М.	17	Шухевич Р. О.	29
3.	Патон Б. Є.	7	Чорновіл В. М.	26
4.	Амосов М. М.	6	Хмельницький Б. М.	22
5.	Бубка С. Н.	6	Мазепа І. С.	20
6.	Ветерани ВВВ	6	Шевченко Т. Г.	19
7.	Ленін В. І.	6	Небесна сотня	18
8.	Грушевський М. С.	5	Грушевський М. С.	15
9.	Леся Українка	5	Лук'яненко Л. Г.	7
10.	Сталін Й. В.	5	Франко І. Я.	5

Розглянемо, які саме історичні постаті респонденти різних вікових груп Донбасу та Галичини відносять до антигероїв (табл. 10-13).

Таблиця 10.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що заподіяли найбільшої шкоди Україні» (кількість згадувань за віком 18-29 років)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Тимошенко Ю. В.	51	Янукович В. Ф.	120
2.	Яценюк А. П.	29	Путін В. В.	68
3.	Янукович В. Ф.	28	Сталін Й. В.	50
4.	Турчинов О. В.	27	Ющенко В. А.	29
5.	Бандера С. А.	20	Азаров М. Я.	24
6.	Ярош Д. А.	20	Пшонка В. П.	23
7.	Порошенко П. О.	19	Гітлер А.	21
8.	Гітлер А.	14	Тимошенко Ю. В.	21
9.	Сталін Й. В.	14	Ленін В. І.	20
10.	Тягнибок О. Я.	14	Захарченко О. В.	13

Таблиця 11.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що заподіяли найбільшої шкоди Україні» (кількість згадувань за віком 30-44 роки)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Тимошенко Ю. В.	53	Янукович В. Ф.	131
2.	Янукович В. Ф.	43	Путін В. В.	70
3.	Турчинов О. В.	31	Сталін Й. В.	63
4.	Ющенко В. А.	29	Ленін В. І.	36
5.	Яценюк А. П.	29	Азаров М. Я.	31
6.	Тягнибок О. Я.	26	Гітлер А.	23
7.	Ярош Д. А.	24	Ющенко В. А.	20
8.	Бандера С. А.	20	Царьов О. А.	19
9.	Порошенко П. О.	19	Пшонка В. П.	13
10.	Ляшко О. В.	15	Симоненко П. М.	13

Таблиця 12.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що заподіяли найбільшої шкоди Україні» (кількість згадувань за віком 45-59 років)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Янукович В. Ф.	46	Янукович В. Ф.	135
2.	Тимошенко Ю. В.	45	Путін В. В.	64
3.	Турчинов О. В.	25	Сталін Й. В.	61
4.	Ющенко В. А.	24	Пшонка В. П.	30
5.	Яценюк А. П.	22	Ленін В. І.	29
6.	Бандера С. А.	14	Азаров М. Я.	23
7.	Тягнибок О. Я.	14	Гітлер А.	18
8.	Ярош Д. А.	14	Ющенко В. А.	18
9.	Кравчук Л. М.	13	Захарченко О. В.	12
10.	Порошенко П. О.	10	Тимошенко Ю. В.	11

Як індикатор схожості/розрізненості у поглядах на історичних постатей як героїв/антигероїв розглянемо рівень освіти респондентів Донбасу та Галичини. Уявлення про героїв України жителів Донбасу та Галичини, по групах за рівнем освіти, представлено в таблицях 14-16.

Таблиця 13.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що заподіяли найбільшої шкоди Україні» (кількість згадувань за віком старші 60 років)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Тимошенко Ю. В.	55	Янукович В. Ф.	96
2.	Янукович В. Ф.	46	Путін В. В.	46
3.	Ющенко В. А.	40	Сталін Й. В.	42
4.	Яценюк А. П.	29	Ленін В. І.	19
5.	Тягнибок О. Я.	27	Царьов О. А.	16
6.	Бандера С. А.	24	Азаров М. Я.	15
7.	Турчинов О. В.	23	Гітлер А.	15
8.	Кравчук Л. М.	20	Ющенко В. А.	15
9.	Ляшко О. В.	16	Пшонка В. П.	13
10.	Гітлер А.	12	Захарченко О. В.	9

Таблиця 14.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте героями України» (за рівнем освіти: вища освіта)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Хмельницький Б. М.	40	Бандера С. А.	151
2.	Шевченко Т. Г.	39	Шухевич Р. О.	65
3.	Грушевський М. С.	23	Шевченко Т. Г.	58
4.	Патон Б. Є.	16	Хмельницький Б. М.	50
5.	Амосов М. М.	12	Мазепа І. С.	40
6.	Володимир Великий	12	Небесна сотня	39
7.	Бубка С. Н.	9	Грушевський М. С.	36
8.	Каденюк Л. К.	9	Чорновіл В. М.	32
9.	Леся Українка	9	Франко І. Я.	20
10.	Герої ВВВ	8	Коновалець Є. М.	16

Таблиця 15.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте героями України» (за рівнем освіти: середня спеціальна освіта)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Шевченко Т. Г.	38	Бандера С. А.	135
2.	Хмельницький Б. М.	32	Шухевич Р. О.	62
3.	Бубка С. Н.	8	Шевченко Т. Г.	49
4.	Сталін Й. В.	7	Чорновіл В. М.	38
5.	Ленін В. І.	6	Небесна сотня	31
6.	Грушевський М. С.	5	Хмельницький Б. М.	29
7.	Леся Українка	5	Грушевський М. С.	23
8.	Патон Б. Є.	5	Франко І. Я.	16
9.	Стаханов О. Г.	5	Мазепа І. С.	15
10.	Ярослав Мудрий	5	Гурик Р. І.	12

Що стосується респондентів Донбасу з середньою, неповною середньою та початковою освітою та респондентів Галичини з незакінченою середньою та початковою освітою, то серед них є найвищим показник відмов давати відповіді на запитання про героїв/антигероїв України. Із 90 респондентів Донбасу з середньою освітою на запитання про героїв відмовилися відповідати 35 респондентів. Із 93 респондентів Галичини на дане питання відмовилися давати відповідь лише 14 респондентів. У зв'язку з цим ми вказуємо перших 5-ть діячів за кількістю згадувань респондентів.

Таблиця 16.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте героями України» (за рівнем освіти: середня освіта)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Хмельницький Б. М.	18	Бандера С. А.	48
2.	Шевченко Т. Г.	15	Шевченко Т. Г.	22
3.	Леся Українка	4	Хмельницький Б. М.	18
4.	Ярослав Мудрий	4	Шухевич Р. О.	16
5.	Бубка С. Н.	3	Чорновіл В. М.	13

Серед респондентів Донбасу було 20 опитаних з неповною середньою освітою. Із них п'ятеро вважають героєм України Хмельницького Б.М., двоє Шевченка Т.Г. та двоє Лесею Українку. Відмовилися відповідати 8 респондентів. Із 21 респондента Галичини не відповіли на запитання троє. Десять респондентів вважають героєм Бандеру С.А., четверо – Шевченка Т.Г. та троє – співачку Руслану.

Респондентів з початковою освітою серед опитаних Донбасу було п'ятеро, четверо з яких відмовилися відповідати на питання, серед респондентів Галичини – четверо, всі вони дали відповідь на дане питання, проте в них немає одностайної думки щодо героїв України.

Далі розглянемо уявлення про антигероїв респондентів Донбасу та Галичини з різним рівнем освіти (табл. 17-20).

Таблиця 17.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що заподіяли найбільшої шкоди Україні» (за рівнем освіти: вища освіта)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Янукович В. Ф.	84	Янукович В. Ф.	207
2.	Тимошенко Ю. В.	81	Путін В. В.	118
3.	Ющенко В. А.	43	Сталін Й. В.	103
4.	Яценюк А. П.	43	Ленін В. І.	42
5.	Турчинов О. В.	41	Гітлер А.	40
6.	Бандера С. А.	33	Ющенко В. А.	35
7.	Тягнибок О. Я.	30	Азаров М. Я.	26
8.	Порошенко П. О.	23	Тимошенко Ю. В.	22
9.	Кравчук Л. М.	22	Пшонка В. П.	20
10.	Ярош Д. А.	22	Царьов О. А.	18

Таблиця 18.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що заподіяли найбільшої шкоди Україні» (за рівнем освіти: середня спеціальна освіта)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Тимошенко Ю. В.	86	Янукович В. Ф.	183
2.	Янукович В. Ф.	57	Путін В. В.	90
3.	Ющенко В. А.	46	Сталін Й. В.	80
4.	Яценюк А. П.	46	Азаров М. Я.	41
5.	Турчинов О. В.	42	Пшонка В. П.	39
6.	Тягнибок О. Я.	39	Ленін В. І.	38
7.	Ярош Д. А.	32	Ющенко В. А.	30
8.	Порошенко П. О.	31	Гітлер А.	27
9.	Бандера С. А.	27	Захарченко О. В.	22
10.	Ляшко О. В.	22	Царьов О. А.	22

Серед 20 респондентів Донбасу з неповною середньою освітою на питання про антигероїв України відмовилися відповідати семеро. Із 21 респондента Галичини не відповів на дане запитання лише один респондент.

Таблиця 19.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що заподіяли найбільшої шкоди Україні» (за рівнем освіти: середня освіта)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Тимошенко Ю. В.	31	Янукович В. Ф.	69
2.	Янукович В. Ф.	20	Путін В. В.	33
3.	Турчинов О. В.	18	Сталін Й. В.	24
4.	Ющенко В. А.	18	Ленін В. І.	18
5.	Яценюк А. П.	16	Азаров М. Я.	16
6.	Тягнибок О. Я.	13	Ющенко В. А.	16
7.	Ярош Д. А.	12	Царьов О. А.	11
8.	Бандера С. А.	10	Пшонка В. П.	10
9.	Кучма Л. Д.	6	Добкін М. М.	9
10.	Порошенко П. О.	6	Кучма Л. Д.	8

Таблиця 20.

Розподіл відповідей на питання «Назвіть, будь ласка, до п'яти імен діячів, яких Ви вважаєте такими, що заподіяли найбільшої шкоди Україні» (за рівнем освіти: неповна середня освіта)

№ п/п	Донбас		Галичина	
	Діячі	Кількість згадувань	Діячі	Кількість згадувань
1.	Янукович В. Ф.	5	Янукович В. Ф.	19
2.	Тимошенко Ю. В.	5	Азаров М. Я.	7
3.	Ющенко В. А.	4	Ющенко В. А.	5
4.	Порошенко П. О.	3	Ленін В. І.	4
5.	Бандера С. А.	3	Сталін Й. В.	4

Із 5 респондентів Донбасу з початковою освітою не відповів на запитання лише 1, а із 4 респондентів Галичини всі дали відповідь на запитання про антигероїв України, проте їхні думки розходяться.

На нашу думку, цікавою є та обставина, що лише невелика частина опитаних Донбасу та Галичини вказали Сталіна Й.В. як героя/антигероя. В опитуванні Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна 2006 року чітко простежується тенденція, за якою більшість респондентів Заходу і Сходу характеризували його як антигероя, меншість – як героя. Дана обставина може бути пов'язаною з тим, що саме в цей час Ющенко В. А. вніс до розгляду у Верховну Раду Законопроект «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», згідно якого події останніх місяців 32-го року та першої половини 33-го року слід трактувати геноцидом. Як відомо, Голодомор в Україні було організовано сталінським режимом. Можливо, саме у зв'язку з цими подіями більшість опитаних студентів визнали Сталіна Й. В. антигероем. Також нагадаємо, що в дослідженні харківських соціологів були опитані студенти, а в нашому дослідженні – представники різних соціальних і вікових груп. Колишні школярі, а нинішні студенти вивчають курс історії України, тому вони можуть краще, ніж представники інших вікових груп, пам'ятати фігури 20 століття, які справили вплив на Україну і мати певну позицію щодо них. Респонденти ж інших вікових груп, судячи з отриманих нами даних, все менше цікавляться історією, більше звертаючи увагу на тих діячів, які постійно з'являються по телебаченню та в газетах.

Уявлення про минуле у окремих індивідів та груп може змінюватись у залежності від політичних подій, що відбуваються в суспільстві. Зміни в колективній пам'яті є конструктами минулого, які б співвідносилися з сьогоденням. Згадаємо, що П'єр Бурдьє відносив до типових стратегій конструювання ті, «які націлені на ретроспективне реконструювання минулого, пристосовуючись до потреб сьогодення, або на конструювання майбутнього через творче передбачення, призначене обмежити завжди відкритий сенс сьогодення» [10, с. 79]. На період нашого опитування саме політики вийшли на перший план у ЗМІ, і кожен громадянин оцінював їх та події, що відбуваються, зі своєї точки зору, враховуючи свої знання про минуле нашої країни та про історичних постатей, які мали вплив на історію нашої Батьківщини.

Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що думки жителів Донбасу та Галичини щодо героїв та антигероїв України розходяться. Респонденти Донбасу відносяться негативно до подій Євромайдану і його учасників характеризують як антигероїв. Опитані ж Галичини як героїв оцінюють загиблих майдановців, що може свідчити про те, що вони підтримують ідеї Євромайдану. Героями для них є також прихильники європейської інтеграції України, представники ж тогочасної влади є для них антигероями.

Для респондентів Галичини героями, в першу чергу, є українські діячі, а антигероями – радянські та російські діячі, що підтверджує поширені в науковому колі думки щодо проукраїнських орієнтацій жителів Заходу України. Що ж стосується ставлення до радянських діячів на Донбасі, то героями їх назвала невелика частина респондентів. На нашу думку, на цю обставину слід звернути особливу увагу. Невелика кількість згадувань респондентами про таких діячів минулого, як Сталін Й. В. та А. Гітлер може вказувати на те, що більшість респондентів не замислюються у своєму повсякденному житті про роль цих історичних постатей в історії нашої країни, не співчують жертвам їхніх діянь, не цікавляться історією нашої країни. Підтвердженням цього може слугувати та обставина, що у переліку героїв та антигероїв майже не фігурують постаті таких трагічних подій 20 століття, як Перша світова війна, Громадянська війна в Росії 1917-1920 рр., сталінські репресії, Велика вітчизняна Війна. Причому дане явище ми можемо спостерігати як серед респондентів Донбасу, так і серед респондентів Галичини. Про протилежне ставлення жителів різних регіонів до даних історичних подій в даному разі говорити не доводиться, адже різниця в кількості згадувань мінімальна.

Результати дослідження показали, що респонденти як Донбасу, так і Галичини незалежно від свого віку одних і тих же історичних постатей називали і героями, і антигероями. Це може свідчити про те, що світогляд та історична пам'ять населення України (як молоді, так і представників середнього та похилого віку) зазнають сьогодні впливу одних і тих самих джерел, доступних людям всіх вікових категорій, перш за все це засоби масової інформації.

Не зафіксовано розбіжностей у виборі героїв/антигероїв респондентами з різним рівнем освіти. Така ситуація викликає питання та потребує подальшого дослідження. Адже гіпотетично люди з більш високим рівнем освіти мали б більш вдумливо та обгрунтовано визначатися з тим, хто є героєм України, а хто занапастив її.

З огляду на отримані нами дані, жителі Донбасу та Галичини сприймаються як дві соціально-культурні групи, погляди яких на героїв та антигероїв є, скоріше, протилежними. Це викликає занепокоєння, адже свідчить про кризу історичної пам'яті українського народу, що, на наш погляд, є наслідком зміни суспільних ідеалів, ціннісних орієнтирів, переосмислення подій минулого з огляду на сучасні політичні події у нашому суспільстві. Недооцінка значущості особливостей історичної пам'яті жителів країни може призвести до зниження їхньої громадянської відповідальності та любові до Батьківщини. Значна частина мешканців нашої країни не цікавиться історією, погано пам'ятає як видатних представників українського народу, якими багата наша історія, так і тих, хто заподіяв Україні багато лиха, тримаючи в пам'яті переважно імена сучасних політичних діячів.

Все це зумовлює необхідність реалізації більш ефективних заходів, спрямованих на відтворення історичної пам'яті громадян нашої країни, які б сприяли їхній консолідації та солідаризації. Вирішення цього завдання може бути досягнуто лише спільними зусиллями відповідних державних відомств та установ, тих чи інших структур громадянського суспільства та академічної спільноти, в тому числі фахівців-соціологів, які мають зосередити свою увагу на подальшому вивченні проблеми функціонування історичної пам'яті українського народу.

Література:

1. Бойков В. Э. Состояние и проблемы формирования исторической памяти / Бойков В. Э. // Социологические исследования. – 2002. – №8. – С. 85-89.
2. Тавокин Е. П. К вопросу об исторической памяти о Великой Отечественной войне / Тавокин Е. П., Табатадзе И. А. // Социологические исследования. – 2010. – № 5. – С. 62-67.
3. Трынов Д. В. Образ героя и антигероя в исторической памяти российских и украинских студентов / Д. В. Трынов // Студенчество начала XXI века: ценностные ориентации и повседневные практики. – Екатеринбург: УрФУ, 2012. – С. 211-217.
4. Кузнецова Т. Роль образа героя в поисках украинской идентичности / Кузнецова Т., Евтушенко Е. // Перекрестки. – 2014. – №1-2. – С. 11-23.
5. Парадоксальный человек: монография / Ж. Т. Тощенко. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 543 с.
6. Комаров Р. Герой та пам'ятник герою як фактори ідентичності: приклад Донецька / Родіон Комаров // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. – 2008. – № 9-10. – С. 91-99.
7. Степин В. С. Культура / В. С. Степин // Вопросы философии. – 1999. – № 8. – С. 65-69.
8. Sullivan M.P., Venter A. Defining Heroes Through Deductive and Inductive Investigations // The Journal of Social Psychology. 2010. № 150(5). P. 471-484.
9. Сорока Ю. Ставлення до минулого [Електронний ресурс] / Ю. Сорока // Historians in ua. – Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/doslidzhennya/1337-yuliia-soroka-stavlennia-do-mynuloho>
10. Бурдые П. Социология социального пространства / Пер. с франц.; отв. ред. перевода Н. А. Шматко. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2007. – 288 с.